

Derrida'nın Sorumluluk ve Konukseverlik Yasasına Özakman Üzerinden Eleştirel Bir Bakış

A Critical Look on Derrida's Law of Responsibility and Hospitality Through Özakman

Eda ÇAKMAKKAYA

Erzurum Teknik Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
Erzurum, Türkiye

Department of Philosophy,
Erzurum Technical University,
Faculty of Letter, Erzurum, Turkey

ÖZ

Bu çalışmanın amacı sorumluluk ve konukseverlik kavramlarının ne olduğu sorununu Derrida ve Özakman'ın kuramları bağlamında ele almaktır. Derrida bu iki kavramı olanaklı/olanaksız, koşullu/koşulsuz olma ekseninde ele alırken, Özakman olanaklı ve koşullu olan olarak değerlendirmeye tabi tutar. Derrida'nın araştırması kuramsal olup etimolojik bir zeminde hareket ederken, Özakman özelde kavramları ele almaktan ziyade bu kavramları edebi metin içine yerleştirip göstererek sorgular ve sorgulatır. Çalışma bu iki yaklaşım temelinde sorumluluk ve konukseverlik kavramlarına ilişkin olarak verilmiş tasarımlardan hangisinin daha yetkin olduğunu hem kuramsal hem uygulama bağlamında sorgulamaya çalışacaktır. Sonuç olarak, Özakman'ın yaklaşımının hem daha uygulanabilir olduğu hem de kendi başına Derrida'nın kuramına bir eleştiri mahiyeti taşıdığı ileri sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: Koşullu/Koşulsuz, Töre, Konukseverlik, Sorumluluk

ABSTRACT

The aim of this article is to deal with the problem of what the concepts of responsibility and hospitality are in the context of Derrida and Özakman's theories. While Derrida deals with these two concepts on the axis of being possible/impossible, conditional/unconditional, Özakman evaluates them as possible and conditional. Derrida's research is theoretical and acts on an etymological basis. Özakman questions the concepts by placing them in the literary text, rather than dealing with the concepts in particular, and gives the receiver the opportunity to question. On the basis of these two approaches, the study will try to question which of the given designs regarding the concepts of responsibility and hospitality is more competent, both in theory and in practice. As a result, it will be argued that Özakman's approach is more competent in terms of applicability and in itself is a criticism of Derrida's theory.

Keywords: Conditional/unconditional, custom, hospitality, responsibility

Giriş

İnsanlar doğası gereği bir arada yaşamak durumundadır. Toplu halde yaşamının bir gereği olarak sorumluluk ve konukseverlik gibi bazı kurumlar açığa çıkmıştır. Antikçağ yazınlarından günümüze değin hemen her dönemde bu iki kurumun örneklerini görmekteyiz. Alınacak olan karara gönderme yapması bakımından konukseverlik sorumluluk temelinde ele alınabilir görünmektedir. Sorumluluk bir şeyden, bir kimseden sorumlu olmak bakımından ikili bir yapı gerektirir. Konukluk kavramı da özü gereği konuk olan ve konuk eden olmak üzere en az iki sacayağı gereksinir. Konuk olan ve konuk eden arasındaki ilişkiyi belirleme çabası tarafların birbirlerine karşı olan sorumlu yanlarına gönderme yapar. Konukseverliğin ne olduğu kendi başına kuramsal bir soruşturmaya tabi tutulabilecek olmakla birlikte ilgili zaman diliminin gereklerine bağlı olarak pratikte mikro ve makro düzlemde ulusal ve uluslararası düzeyde değişkenlik gösterebilmektedir. Bununla birlikte hem evrensel olması hem de yerel bağlamda değişkenlik gösterebilmesi bakımından her ne kadar keskin sınırlar dâhilinde konuşabilmek zor olsa da genel hatlarıyla konukluğun, konukseverliğin ne olduğuna, hangi durumlarda hangi ilkelere başvurulabileceğine ilişkin bir soruşturma yürütmek mümkün görünmektedir. Bu dolayında hangi durumda

Bu makale, Ankara Üniversitesi'nde Pr. Dr. Işıl BAYAR BRAVO danışmanlığında hazırlanan "Derrida Felsefesinde Adaletin Olanacağı" başlıklı doktora tezden üretilmiştir.

In the preparation of this article, it has been benefited from my Phd thesis entitled as "The Possibility of Justice in Derrida's Philosophy" under the supervision of Pr. Dr. Işıl BAYAR BRAVO at Ankara University.

Geliş Tarihi/Received: 24.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 23.03.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 26.05.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Eda ÇAKMAKKAYA

E-mail: eda.cakmakkaya@erzurum.edu.tr

Atif: Çakmakkaya, E. (2023). Derrida'nın Sorumluluk ve Konukseverlik Yasasına Özakman Üzerinden Eleştirel Bir Bakış, *Turcology Research*, 77, 244-250.

Cite this article as: Çakmakkaya, E. (2023). A Critical Look on Derrida's Law of Responsibility and Hospitality Through Özakman. *Turcology Research*, 77, 244-250.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

konukluk olabileceği, konuk olan ve konuk eden bağlamında hangi hak ve yükümlülüklerin/sorumlulukların söz konusu edilebileceği bir araştırma konusu olarak karşımızda durmaktadır. İlgili durumlarda konukluğa ilişkin olarak alınacak karar durumu ise tarafların sorumluluk boyutuna gönderme yapmaktadır.

Çalışmamız birbirlerinin çağdaşı olan iki önemli isim etrafında şekillenecektir. Bunlardan birisi Yahudi asıllı Fransız düşünür Jacques Derrida iken diğeri ise Türk edebiyatının önemli yazarlarından Turgut Özakman'dır. Derrida ve Özakman'ı birlikte değerlendiren bir çalışma bulunmamaktadır. Özakman'ın kaleme aldığı tek bir oyunla hem Derrida'nın kuramsal çerçevesine ciddi eleştirel bir bakış getirdiği hem de ilgili kavramların daha yetkin bir değerlendirmesini sunduğu iddia edilecektir. Bu bakımdan çalışmamızın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Derrida sorumluluk ve konukseverlik sorununu kuramsal bir çerçevede ele alırken Özakman sorunu edebi metnin içerisinde yerleştirmiş, birbirleriyle çatışmalı durumları göstermek yoluyla karşı karşıya getirmiştir. Derrida ve Özakman'ın konu hakkındaki soruşturmalarını ele almadan önce düşünce tarihindeki yerlerine kısaca değinmekte fayda var gibi görünmektedir.

1930–2004 yılları arasında yaşamış olan Derrida yirminci yüzyılın en ünlü ve en etkili filozofları arasında yer alır. Platon'dan başlayarak ikili karşıtlıklar temelinde işlediğine inandığı Batı metafizik geleneğini dekonstrüksiyon olarak kavramsallaştırdığı okuma stratejisi uyarınca eleştirir. Bu strateji ele alınan her bir metinde en az bir kavramın merkeze alındığını ve diğer kavramların merkeze alınan kavram çerçevesinde anlamlandırıldığını varsayar. İlgili okuma stratejisiyle, merkeze alınan öge bakımından kavramın hem kendi içinde hem de diğer kavramlarla olan ilişkisinde bir keyfiyet halinde olduğu gösterilir. Bu yolla yapılan her bir okuma ile yeni bir metin oluşturulmuş olur. Dikkat edilmesi gereken husus, Derrida'nın amacının yeni bir okuma geliştirmekten ziyade hiçbir okumanın kesin bir iddia ile ortada duramayacağını gösterme çabasıdır. Hiçbir zaman tek, doğru, kesin bir okuma yoktur; aksine çoklu okumalar söz konusudur (Derrida, 2004a: 41). Böylece her zaman bir başka okumanın mümkün olduğu ve bu okumaların hiçbirinin bir diğerine hiyerarşik bakımdan üstün olmadığı yargısına ulaşılmış olur (Wolfreys, 2007: 23). O halde, dil varlığının ne olduğuna ilişkin betimleme yapan bir araç olarak ele alınmaktan çıkar ve kurucu olarak kabul edilir. Bu kurucu nitelik nedeniyle, dilin bir şiddet olarak ortada durduğu düşünülebilir. Dekonstrüktif okumayla kavramların çifte bağlılığı ve aporetik yapıları sorgulanır. Dilin bu özelliğine odaklanılarak yapılan her bir dekonstrüktif okuma sonsuz bir okumayla devam etmek durumunda kalır (Spivak, 1997: xxxvii). Bu nedenle, dil aracılığıyla oluşturulmuş her bir kurum sorgulamaya açık olarak karşımızda durmaktadır.

Derrida dil felsefesi kapsamında oluşturduğu stratejiyi etik, siyaset gibi alanlara uygulayarak sorumluluk ve konukseverlik sorunlarını ele alırken de kullanır. Sorumluluk, çifte bağlılık dolayısıyla aporetik olarak değerlendirilebilecek kararverilemezlik aşamasında alınan karara gönderme yapar. Derrida sorumluluğu olanaklılık/olanaksızlık temelinde ele alır. Alınan her karar sınırlı bir hafızaya karşın evrensel bir yapı içerisinde yer almak durumundadır. Bu anlamda bakıldığında, her karar eksik kalmakta ve olanaksız gibi görünmektedir. Bununla birlikte, bir karar alınmak durumundadır ve bu temelde de olanaklıdır. Bir anlamda olanaksız olanaklı kılma çabası söz konusudur. Diğer bir deyişle, sorumluluk var olan kurala hem bağlı kalmayı hem de ondan bağımsız olmayı talep eder. Konukseverlikse, sorumluluk temelinde açığa çıkan karar bakımından koşullu/koşulsuz ayrımıyla okumaya tabi tutulur.

1930–2013 yılları arasında yaşamış olan Özakman oyun, öykü, roman, senaryo gibi pek çok alanda yazılar kaleme alarak Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın önde gelen isimlerinden biri haline gelmiştir. Çalışmaları dolayısıyla Cumhuriyet tarihi ve Atatürk araştırmaları kapsamında bir kaynak haline gelmiştir (Sipahioğlu, 2019: 1-4). Özakman'ın bu başarısında ele aldığı sorunlar ve bu sorunları ele alma biçimi oldukça önemlidir. Alımlayıcı gerçeklikte yer alan sorunlar içinde boğulmaksızın belirli bir mizah çerçevesinde konuşturulan karakterlerle karşı karşıya bırakılır. Bu nedenle, Özakman'ın çalışmaları sorgulayıcı olduğu kadar da eğlendiricidir. Nutku (1999: 116) Özakman'ın da içinde yer aldığı oyun yazarlığı döneminde birey ve güncel gelişmeler üzerinden toplumsal sorunların ele alındığını, köy sorunlarına değinildiğini ve evrensel temalar aracılığıyla toplumun incelendiğini belirtir. 1985'te kaleme alınan *Töre* oyununun bulunduğu tema hem güncel hem de evrensel olma özelliği gösterir. Oyunda yaşam ve ölüm, savaş ve barış, dostluk ve düşmanlık, kan davası ve konukseverlik, toplumsal cinsiyet temelinde kadın erkek bakışının ayrılığı gibi her biri kendi başına birer araştırma konusu yapılabilecek sorunlar iç içedir. Özakman belirli bir durumda birbirleriyle çelişkili yasaların varlığı halinde yasanın uygulanma sürecinde hangi yasaya neden ve nasıl başvurulacağı sorunu ele almaktadır. Daha da önemlisi Özakman bu çalışmasında birbirleriyle çelişen uygulamalar talep eden yasaların her birinin bir diğeriyle koşut düzeyde temellendirilebilir olduğunu göstererek iyi bir sonucun koşulların uygun olması durumunda insan eylemlerinin tercihinde olduğunu da göstermiş görünmektedir. Güncel bir tema olarak kan davası¹ etrafında şekillenen oyunun kan davası ve konukseverlik olmak üzere iki ayrı törenin birbiriyle çatıştığı durumda hangi töreye başvurulması gerektiğine ilişkin felsefi bir soruşturma olarak karşımızda durduğu iddia edilebilir. Çalışmamız açısından oyun hangi yasaya² bağlı kalınacağına karar veren mekanizma olarak sorumluluk temelinde konukseverlik ekseninde ele alınacaktır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, Derrida'nın sorumluluk ve konukseverlik kavramlarını nasıl açıkladığı ve bu açıklama doğrultusunda ilgili kurumların olanaklı olup olmadıkları sorunu ele alınacaktır. İkinci bölümde, Özakman'ın *Töre* adlı oyununun kısa bir özeti temin edilerek, oyunun kurgusu uyarınca sorumluluk ve konukseverlik sorununun nasıl ele alındığı gösterilmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde, Özakman'ın kurgusu üzerinden olası bir Derrida eleştirisi sunulacak, Derrida'nın açıklamalarının bu oyunda yer alan sahnelerde uygulanabilir olup olmadığı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışma, Derrida'nın kuramının uygulanabilir nitelikte olmadığı, Özakman'ın kurgusunun hem uygulanabilir olduğu hem de Derrida'nın sorumluluk ve konukseverlik çerçevesinde oluşturduğu düşünce yapısını çürütür nitelik gösterdiği iddiasıyla son bulacaktır.

1 Kan davası yöreye özgü ve güncel bir tema olmanın yanı sıra intikam alma özelliği nedeniyle aynı zamanda evrensel bir tema olup çalışma boyunca intikam sebebi olması bakımından evrensel bir tema olarak ele alınacaktır.

2 Çalışma boyunca yasa ve töre kelimeleri birbirleriyle koşut anlamlı olarak kullanılacak olup, hem oyunun adı olması hem kan davasının yöresel özgünlüğünde töre olarak bilinmesi nedeniyle yasa ya da töre şeklinde tek kullanımlı bir yol izlenmeyecektir.

Derrida Düşüncesinde Sorumluluk ve Konukseverlik Yasaları

Derrida sorumluluk ve konukseverlik kavramlarını analiz ettiği aporetik soruşturmada olanaklı/olanaksız, koşullu/koşulsuz ayrımını bir araştırma yöntemi olarak kullanır (Custer, 2014: 44). Her durumda, dil felsefesinin temel argümanı olarak çok anlamlılık söz konusudur. Bu çokanlamlılık nedeniyle sorumluluk, kararverilemezlik aşamasından geçilerek hem kurala bağlı hem de kuraldan bağımsız olarak alınan karara gönderme yapar. Sorumluluk kavramı önceki tüm bilgi ve deneyimlere rağmen ilgili duruma özel olarak kararverilemezlik temelinde kişinin kendi değerlendirmesini ifade eder. Bu nedenle, kişinin özgür eylemiyle bağlantılı olarak ortada duran sorumluluk bilinen tüm programların takibini gerektirdiği gibi onlardan bağımsız hareket edilmesini de talep eder. Hem kuralın takibini hem de ondan bağımsız olmayı gerektiren ilgili kararverilemezlik durumu nedeniyle alınan her karar doğası gereği taraflardan birinin faydasına iken diğerinin zararına olmak durumundadır. Bu nedenle, kararın hangi yönde alındığı önemli olmaksızın kararın doğruluğundan ya da haklılığından söz etmek olanaksız hale gelir. Bunun asıl nedeni, kararverilemezlik halinde alınan kararın süreci bitiren bir aşama olmaktan ziyade keskin bir açıklama söz konusu olamayacağı için devam eden arayış sürecinde yalnızca bir aşama olması ve her zaman sorgulamaya açık kalmasıdır. Dekonstrüksiyon ile siyaset arasındaki en temel ilişki budur (Mouffe, 2016: 8-10).

Derrida, birbiriyle uyumsuz iki buyruk veren iki farklı kuralın uygulanabilmesinin mümkün olduğu durumlarda karar almayı Kiekegaard'a göndermede bulunarak "delilik" (2010: 75) hali olarak betimler.

"Çifte sorumluluk delirtir, çünkü birbiriyle çelişen iki yasakla, iki emirle karşılaştığınızda delirmeye başlarsınız. Birini delirtmek istiyorsanız, ona çifte bir sorumluluk yükleyin, yalnızca bir dakikalığına değil, sürekli bunda ısrar edin. Çifte sorumluluk, sorumluluk ya da etiğin önkoşuluysa eğer, etik çılgınlıktır"(Derrida, 2004b: 37).

Derrida için sorumluluk hiç kimsenin herhangi bir nedenle bir başkasına devredemeyeceği benzersiz bir düzeyde kendi öznesine aittir. Derrida'nın sorumluluk ve karar kavramları konusunda geliştirici anlamda saplantılı bir düşünür olduğu ileri sürülebilir (Bernstein, 2006: 398). Sorumluluk başkasından gelen sonsuz taleptir. Sorumluluğunu yerine getirmeye çalışan her çaba, sınırlılık/sonluluk, sınırsızlık/sonsuzluğa nüfuz etme aşamasında hiçbir zaman yetkin olamayacağı için bir talebe cevap verebilirken diğer talepleri görmezden gelmiş olacaktır. Bu nedenle, alınan her karar mahiyeti önemli olmaksızın her zaman bir suçluluk içerecektir.

"Suçluluk sorumluluğun içindedir, çünkü sorumluluk hiçbir zaman kendisine eşit değildir: kişi hiçbir zaman yeteri kadar sorumlu değildir, çünkü sonludur ve çünkü sorumluluk birbiriyle çelişkili iki hareket gerektirir. Sorumluluk kişinin kendisi olarak ve yeri doldurulamaz bir tekillik olarak tepki vermesini, yaptığı, söylediği ve verdiği her şey için cevap vermesini talep eder, ama aynı zamanda iyi olarak ve iyilik yoluyla, kişinin verdiği şeyin kökenini unutmamasını ya da silmesini gerektirir"(Derrida, 1996: 51).

Derrida'nın kendi örneğiyle evde kedi beslememiz, kedilerden birini ve/veya birkaçını tercih ederek diğerlerini açlığa ve ihmale terk etmiş olduğumuz anlamına gelir. Bu bağlamda, evimizde olana/olanlara karşı aldığımız sorumluluğumuz diğerleri temelinde ele alındığında sorumsuzluğa dönüşmüş olur (Derrida, 1996: 71). Başkasına karşı olan sorumluluğumuz bir yandan kural gerektirirken bir yandan başkasının ve çağrısının tekilliği nedeniyle kuralların yok sayılmasını da gerektirir. Sorumluluk hem etikte hem adalette evrensel ile tekil arasında kalan karar anıdır. Dekonstrüksiyon, kararverilemezliğin içinden geçilerek alınan kararın her zaman olumsal olduğunu gösterir. Bu nedenle dekonstrüksiyon siyasi bir etkiye sahiptir (Laclau, 2016: 84-85). Bir başka deyişle, her sorumlu karar aynı zamanda sorumsuz bir karardır. Sonlu insanın bağlama dayalı aldığı karar, sonsuz bir zincirleme dâhilinde düşünüldüğünde öznesine sorumsuzluğu ve suçluluğu getirmiş olur. Caputo'ya göre (2014: 472), Derrida'nın kuramında adına layık olan kendi olanaksızlığında olanak bulur. Sorumluluk kavramı konukseverlik araştırmasında merkezi bir rol oynar. Konukluğun ne olduğu, hangi durumlarda kimlerin nasıl konuk edilebileceği, konuk eden ve konuk edilenin birbirlerine karşı olan yükümlülükleri değerlendirmeye tabi tutulur. Derrida konukseverlik kavramını *of Hospitality* (2000) adlı yapıtında irdeler. Konukseverlik koşullu/koşulsuz ayrımında değerlendirmeye tabi tutulur. Aşağıda irdeleneceğimiz üzere koşullu konukseverliğin koşullar dayatması nedeniyle konukseverlik olmadığı, koşulsuz olanınsa olanaksız olduğu ileri sürülür. Derrida'nın bu yaklaşımıyla sorumluluk kavramında da olduğu gibi konukseverliğin ne olduğuna ilişkin tartışmayı askıda bıraktığı iddia edilebilir.

Derrida, koşullu konukseverlik olarak gördüğü yaklaşımı Kant'ın *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme* (1960) adlı çalışmasında yer alan *Dünya Vatandaşlığı Hukuku, Evrensel Bir Misafirlik Şartları ile Sınırlandırılmalıdır* başlığındaki görüşlerine dayandırır (2012: 8-9). Kant'a göre, konukluk ilişkisi başlamadan önce taraflar arası ilişkileri belirleyen hukuki bir sözleşmenin varlığı gerekmektedir. Ev sahibi ve konuk, konukluk ilişkisinin gereğini karşılıklı olarak yerine getirmelidir. İlgili haklar ve ödevler konukluk ilişkisi başlatılmadan belirli bir sözleşme uyarınca tanımlı olmalıdır. Taraflardan herhangi birinin sözleşmeye aykırı hareket etmesi durumunda, diğer tarafa konukluk sözleşmesini feshetme hakkı doğar (Kant, 1960: 26-28).

Derrida ise bu durumu, konukluğun koşullarının en başından beri ev sahibi tarafından belirlenmiş olduğu, bu nedenle konukluk ilişkisinde hiyerarşik bir yapı söz konusu olduğu şeklinde yorumlamaktadır (Derrida, 2001: 20-23). Kuralların belirleyicisi olan ev sahibi, konukluğunun edimini her zaman gözetleyen konumundadır. Dolayısıyla, Derrida'ya göre, iki başka'nın konukluk ilişkisi kurmalarında birbirlerini iki başka olarak tanıma/kabul etme halleri değil, konuk edilenin sınırlarının belirlenmesi söz konusudur. Bununla birlikte, konukluğun, konuk olabilmesi onun başka olmasını gerektirir ve tam tersi. Buna rağmen, konukluk, onun başkılığından ötürü değil belirli sınırlamalara dahil olmasından ileri gelir ve her zaman düşmanlık durumunu içinde barındırır. Dahası, konukluk koşullarının ev sahibi tarafından belirleniyor olması nedeniyle konuk olanın bir tür şiddetle karşı karşıya olduğu düşünülebilir: "Konukluğun olması için bir kapı olması gerekir. Ama kapı varsa, artık konukseverlik yok demektir. Konuksever ev yoktur. Kapisız, penceresiz ev olmaz da ondan" (Derrida, 2012: 29).

Derrida, Kant'ta gördüğümüz konukseverlik anlayışının koşullara tabi olması nedeniyle etik konukseverlik olmadığını ileri sürmektedir. Öyle ki, koşullu konukseverlik gelenin kim olduğunu bilerek ve tercih yaparak hareket eder. Buna karşın, konukseverlik, konuk edenin

konuk edilene ilişkin hiçbir bilgiye sahip olmamasını ve hatta bilme isteğinin etik bağlamda olmamasını gerektirir (2000: 77; 2006b: 85). Konuk ne temellendirilebilir ne temellendirilemez olan yasanın dışında ve üstünde olmalıdır. Yasa kendi içinde temellendirilebilir olmadığı için konukluğa ilişkin beklenen koşullar başka bir durumda değişkenlik içerecektir. Derrida hali hazırda kabul görmüş olan yasanın başka türlü olabilme olanağını gözetme eğilimindedir. Custer (2014: 55) bu durumu, Derrida'nın Kant'ın fenomen kuramını önemseydiği ve bu nedenle başka olasılıklar temelinde analiz etmeyi gözetlediği yönünde yorumlar.

Derrida koşulsuz konukseverlik anlayışını ilk felsefenin etik olduğunu düşünen Levinas üzerinden geliştirir (Direk, 2012: 27). Ontolojiyle başlayan geleneksel felsefeye ben ve ben-olmayan başka ayrımı üzerinden hareket eder. Özdeşlik üzerinden akıl yürüten bu felsefe, başkayı anlayabilmek için kendisine benzetmeye çalışır. Ben ve başka ayrımı, başkayı anlayabilmek adına kendine benzetme çabası, kendi başına bir tür şiddet olarak ortada durur ve her türlü şiddetin de temelini oluşturur (Levinas, 2010: 120). Etik bir duruşta şiddetten söz edilemez. Derrida, Levinas'ın bu ayrımı üzerinden koşulsuz konukluğun ne olduğu hakkında belirleme yapmaya çalışır. Bu koşulsuzluk halinin gereği uyarınca, gelenin kimliği ve geliş nedeninin anlamı, konukluk sırasında karşılıklı uyulması gereken kurallar gibi sınırlılıklar ortadan kalkar. Bu dolayında, koşulsuz konukseverlik anlayışı gelenin tehlikeli olma olasılığını dahi gözeterek kimliğe ilişkin bilgi talep etmeksizin konukluk hakkı tanımış olur. Nitekim bu yaklaşım konuğun faydasını gözetirken konuk edenin çıkarlarını yok sayıyor gibi görünmektedir.

Koşullu/koşulsuz ayrımı üzerinden konukluğu ele alan Derrida'nın düşüncesine göre, koşullu olan gelenin bilinişine ve konukluk sırasında uyulması gereken kurallara gönderme yapması bakımından konukluktan ziyade bir sözleşmeyi ifade eder. Bu nedenle, koşullu konukseverlik aslında konukseverlik değildir. Koşulsuz konukseverliğine olanaklı olup olmadığı tartışmaya açıktır. Koşulsuz konukseverlik bilinmeyen her zaman ve her koşulda gelebildiği ve konukluk halinde konuk eden mekânın kurallarının yok sayıldığı bir durum tasvir eder. Hesaplanabilir olan ile hesaplanamaz olan karşı karşıyadır ve hesaplanabilir olan bir anlamda alışveriş mantığı içerdiği için kavramın özünü yansıtmaktan uzak kabul edilir. Hesaplanamaz olansa olanaklı görünmemektedir. Dolayısıyla iç, dış, eşik, kapı, aile, kültür, ulusal sınırlar, yönetim anlayışları, dini yargılar gibi sınırlar çizerek yapılar oluşturan toplumlarda adına layık olan konukseverliğin yaşanabilmesi tüm bu sınırların da yok sayılmasını gerektirir (Derrida, 1993: 34).

Özakman'ın Töre Adlı Oyununun Kısa Bir Özeti

1900'lerde Erzurum'da geçen olaya göre Karagiller ve Çolakgiller arasında bir kan davası vardır. En son Çolakgiller'in küçük gelinin eşi, oğulları Yakup öldürülmüştür. Bu nedenle, öldürme sırası Karagillerdedir ve Karagil ailesi Yakup'un kanlısı Mustafa'nın köye geldiğini öğrenmiştir. Evin en yaşlısı ve gözleri görmeyen Nene, bebeği olan küçük gelin ve evin en küçüğü Zühre dışında ailenin bütün fertleri Mustafa'yı öldürmek için silahlanırlar ve onu aramaya başlarlar. Silah sesleri duyulur, Çolakgillerden Mustafa kolundan vurulmuştur. Mustafa bireysel olarak kan davasının sürdürülmesi taraftarı değildir ne ölmek ne de öldürmek istemektedir. Karagiller'in evine gelen Mustafa, Nene'ye silahını verir ve konukseverlik yasası uyarınca kendilerine sığınır. İlgili yasa gereği bir dadaş evinde kapı eşiğinin dışına çıkılmadıkça can, mal ve namus güvenliğinin ev halkı tarafından sağlanması gerekmektedir. Mustafa başışlanması halinde gideceğini başışlanmaması halindeyse ölene dek orada kalacağını bildirmektedir (Özakman, 2002: 153).

Kan davası nedeniyle kendisinin de ailesinin de ciddi zorluklar yaşadığını düşünen, ölümlere bir son vermek isteyen Nene, Mustafa'nın bir başka yasaya başvurma hakkını olumlu karşılar ve kendisine bir oda verir. Bununla birlikte, bu durumu istemeyerek de olsa kabul eden Kara Hasan, delikanlıya ev halkından herhangi birine kötü gözle bakmaması gerektiğini hatırlatır. Konukluk yasası konuğun ev halkına karşı dostane olmasını buyurmaktadır. Kara Hasan aksi bir durumda Mustafa'nın konukluk töresini bozmuş olacağını ve bu durumda kendisine de ilgili töreyi feshetme hakkı doğacağını bildirir.

(Özakman, 2002: 158). Kara Hasan, Mustafa'dan oğulları Yakup'u nasıl öldürdüğünü anlatmasını ister. Mustafa ölüme de kan davasına da karşıdır. Yıllar önce kan davasına bulaşmamak için İstanbul'a ablasının yanına kaçmıştır. Ancak evde erkek kalmayınca kan davasının gereğini uygulaması için ailesi tarafından zorlanmıştır. Mustafa, Yakup'u ölüme sebebiyet vermeyecek şekilde yaralayıp birkaç yıl cezasını çekip bu kan davası sürecinden kurtulmayı planlarken yanlışlıkla öldürmüştür. Akabinde dağa kaçır ve arada sırada annesini görmek için köye gelir. Köye geldiği sırada bir gün öldürüleceğini bilmektedir ve asıl korkusu ölüm değil ölümünün akabinde annesinin tutacağı yastır. Bu nedenle, bu duruma bir son vermek amacıyla kendilerine sığınmıştır (Özakman, 2002: 159). Mustafa, İstanbul'da yaşamalarının da etkisiyle neşeli bir karakterdir. Evde hiç ötmeyen saka kuşunu ıslıklar çalarak öttürmeyi başarmıştır. İstanbul'da gördüğü oyunları canlandırarak evin kadınlarına anlatmakta, oldukça dostane bir ortam oluşmasını sağlamaktadır. Zamanla Zühre ve delikanlı birbirlerine âşık olurlar. Her ne kadar Kara Hasan'ın bildiriminden öğrendiğimiz üzere Mustafa'nın ev halkından birine yan gözle bakması töreye aykırıysa da yine töre uyarınca kız istemek, evlenmek de haktır. Nene aralarında var olan kan davası nedeniyle onları kendilerinin evlendiremeyeceklerini bilir. Buna karşın, kaçmalarına izin verilebilir ve evlilik birlikteliği nedeniyle zamanla aradaki düşmanlık dostluğa dönüşebilir. Nene bu hususta ev halkını ikna eder. Sonuçta, Mustafa ve Zühre kaçmadan önce kan davasının gereği olur ve Mustafa evin dışındayken kin ve nefretle büyütülmüş, kan davasının gereğini yerine getirmek üzere eğitilmiş oğul tarafından vurulur. Bu oyunun son sahnesidir.

Özakman'ın Gözüyle Olası Bir Derridacı Sorumluluk ve Konukseverlik Eleştirisi

Özakman'ın *Töre* (2002) adlı oyunundaki dengelerin ve alınan kararların nihai olarak, kendi başına Derrida'nın sorumluluk ve konukseverlik anlayışlarına eleştirel bir bakış getirdiği iddia edilebilir. Yukarıda kısa bir özetini verdiğimiz oyuna göre Mustafa kan davası yerine konukluk yasasını seçtiğini bildirir ve bu yasa gereği düşman görünen ailenin evine sığınır. Kan davası ve konukluk yasası ilgili durumda bir çatışma halindedir. Mustafa kan davası gereği öldürmekle yükümlü olduğu aileye kan davasının gereğini yerine getirmeyeceğini ve kendilerinin de konukluk yasası uyarınca kan davasının gereğini yerine getiremeyeceklerini bildirir. Kan davası da töredir konukseverlik de. İkisi de törenin gereği olduğu için, ikisi de kendine bağlılık talep eder. Kan davası ve konukseverlik olmak üzere birbirleriyle çatışma haline gelen gelen iki töreyi ele alan oyunda, bağlama göre hangi töreye bağlı kalınacağına karar vermek çatışmanın odak noktasıdır (Bağır, 2002: 13).

Metin ya da yasa hiçbir zaman tam anlamıyla birbirleriyle uyumlu, birbirlerini destekleyen yargılardan oluşmaz; çünkü yaşamın doğası buna uygun değildir. Sorumluluk, kararverilemezlik sürecinin içinden geçilerek alınan karardır. Birbirleriyle çatışan iki değer arasında ailenin hangi yolda karar alacağı sorunu önemlidir. Alınan karar hiçbir zaman tam anlamıyla sorumlu olmayacaktır çünkü gelecek bilinmez olandır. Ailenin konukseverlik yasasına başvurması halinde, Mustafa'nın gelecekte sergileyeceği tutumun ilgili yasaya uygun olup olmayacağına ilişkin olarak zamansal nitelik nedeniyle bilgi sahibi olunması mümkün değildir. Bu nedenle alınan her karar bir bakıma gelecekte bugüne doğru haklılık taşıma olanağına sahip olabilecektir.

Mustafa kan davasına karşı konukseverliği seçer. Ailenin hali hazırda konukseverlik yasasına değil kan davasına başvurma hakkı vardır. Buna karşın aile nihayetinde konukseverlik yasasına başvurmayı tercih eder. Mustafa'yı ölümden kurtaran töreye sığınma hakkıdır (Yüksel, 1992: 140). Kan davasını buyuran aynı töre konukluğu da buyurmaktadır. Kız istemek ve evlilik de törenin gereklerindedir (Özşener, 2010: 119-120). Nitekim, Kara Hasan tarafından Mustafa'ya konukseverlik yasasına uygun hareket edileceği ancak konukseverlik yasasına dayalı olarak kendisinin de konukluğunun şartlarını yerine getirmekle yükümlü olduğu bildirilir. Kara Hasan, Mustafa'nın sözleşmeye uygun hareket etmemesi halinde konukluk sözleşmesini feshederek tekrar kan davası uyarınca hareket etme hakkına sahiptir. Diğer bir deyişle, konukluk karşılıklı bir sözleşme halindedir. Bu nedenle, taraflardan herhangi birinin sözleşmeye uygunsuz hareket etmesi diğerine sözleşmenin feshedilmesi hakkını doğurur. Derrida'nın koşullu konukseverliğin gerçek konukseverlik olmadığı ve adına layık olanın koşulsuz olması gerektiği iddiasını bu oyuna uygulamaya düşünmeye çalışalım. Bu durumda Mustafa'ya koşullu konukseverlik kavramı gereği Karagillerin evine sığınma hakkı düştüğü gibi koşulsuz konukseverlik kavramı gereği kan davasının gereğini yerine getirme olasılığı da açık kalır. Buna karşın, kan davasının gereğini yerine getirme amacı da olsa Mustafa'nın evde korunması gerekir. Derrida gelenin bilinmeyen olması gerektiği hususunda ısrarlıdır. Oyun uyarınca gelenin kimliği bellidir, düşman olduğu da bellidir. Kan davasından vazgeçerek bir başka yasaya sığınma talep edilmeksizin Mustafa'nın konukluğunu Derrida'nın kuramının açıklayabilmesi olanaklı görünmemektedir.

Mustafa, Karagiller ailesinden Yakup'u öldürmüş olmasına karşın ne ölmek ne öldürülmek istiyorum şeklinde bir açıklamayla bir başka yasaya sığınmayı talep eder. Ve aile Mustafa'nın talebini onaylamama hakkını değil onaylama hakkını kullanır. Dahası Mustafa'nın oğulları Yakup'u nasıl öldürdüğü sorusu kendisinin konuk olarak kabul edilmesinin akabinde yaşanan bir sahnedir. Diğer bir deyişle, konukluk kabul edildiğinde Mustafa'nın oğullarını istemsizce öldürdüğü henüz bilinmemekte olup onun şimdiye ve geleceğe ilişkin verdiği bildirim dayanılarak ilgili yasaya başvurma söz konusudur. Daha sonra Mustafa'nın Yakup'u istemeyerek öldürdüğü ve pişmanlığı açığa çıkar. Bu noktada konukseverlikle bağışlama arasında sıkı bir ilişki görülür. Derrida'nın koşulsuz konukseverlik düşüncesi çok makul görünmemekle beraber, Mustafa'nın durumundaki pişmanlık hali ve geleceğe ilişkin olarak verilen güven bildirimi konukluk adına daha anlaşılır görünmektedir.

Konukseverliğin koşullu olamayacağı hususunda ısrarlı olan Derrida'nın 11 Eylül'e ilişkin açıklamalarına baktığımızda kendi kuramıyla çok da tutarlı ifadelerde bulunmadığını görebiliriz. Faillerinin menşeleri bakımından ulusal sınırlar dışında olmasına karşın oturma bakımından Amerika Birleşik Devletleri'nin sınırları dâhilinde olduğu tahmin edilen olayda konukluk yasasına ilişkin olarak taraflardan birinin sözleşmenin gereğini yerine getirmede olduğu görülmektedir. Konuk, düşmanlık yapmama ödevini yerine getirmemiştir. Derrida'ya göre, 9/11 vahim bir olay olmasına karşın dünya tarihine bakıldığında büyütüldüğü düzeyde önemli değildir. Derrida 9/11'ü korkutucu bir tarih haline getiren şeyin yas çalışmasına olanak tanıyacak olan geleceğe dönük olarak bir daha böyle bir şey yaşanmayacağına ilişkin bildirim eksikliği olduğunu ileri sürer. Her ne kadar geleceğe dönük olarak verilecek böylesi bir bildirim bir kesinlik taşıyor olsa da iyi niyet ve pişmanlık göstergesi olarak bir anlamda güven unsuru oluşturur. Bu dolayımca gelecek-ten bugüne gelen bir tehdit unsuru olmaktan uzaklaşarak bir barış çağrısına dönüşmüş olur. Derrida şöyle demektedir:

“Eğer kötülüğün geldiği yer en kötünün geleceği imkanıysa, en kötü olduğu halde gel-ecek'in tekrarıysa, yas çalışması yapma imkânı bırakmayan bir travma vardır. Travma 'olup bitmiş' bir saldırıdan ziyade, gelecek tarafından, gel-ecek tarafından, daha kötüsünün geleceği tarafından meydana getirilir” (2006a: 49).

Derrida'nın bu sözleri uyarınca her ne kadar koşullu konukseverliğin gerçek konukseverlik olmadığını iddia etse de konukluk yasasının yalnızca ilgili zaman diliminde değil ama aynı zamanda geleceğe ilişkin olarak da koşullu olduğu ortadadır. Dolayısıyla Derrida'nın olumsuz bir durum olarak betimlediği konukluğun sınırlarının konuk edilenin kimliği, amacı ve talebi doğrultusunda konuk eden tarafından belirlendiğini söylemek pek haklı görünmemektedir. Ortada konuk olmayı talep edenin kimliği, gerekçeleri ve konuk etmeyi kabul edenin karşılıklı korunan çıkarları olduğunu düşünmek daha makul görünmektedir. Nitekim, Özakman'ın Mustafa karakterinin geleceğe dönük olarak bildirimde bulunması Yakup'un ardından yas çalışması yapılmasına olanak tanımakta ve travmatik etkinin azalmasını sağlamaktadır. Daha da önemlisi, Mustafa'nın konuk olabilmesinin tek koşulu kan davasından vazgeçme beyanıdır.

Sonuç

Sonuç olarak, iki düşünür de toplumsal birer değer olarak sorumluluk ve konukseverlik kavramlarının ne olduğu sorununu ele almıştır. Yukarıda göstermeye çalıştığımız üzere, iki düşünürün de sorumluluğun birbirleriyle çatışmalı durumlarda hangi vakanın hangi kural bağlamında ele alınacağına ilişkin alınacak olan karara gönderme yapan bir kavram olması bakımında uyum içinde oldukları düşünülebilir. Bununla birlikte, sorumluluk temelinde ele alınan konukseverliğin ne olduğu sorusuna ilişkin yapılan araştırmada Derrida'nın konukseverliğin koşullu olmaması gerektiği iddiası ile Özakman'ın oyunda serimlediği konukseverliğin mahiyeti birbirleriyle çatışma içinde görülmüştür. Etik konukseverliği gelenin bilinmiyor olmasına dayandıran Derrida pratikte kuramını sınamaktan ziyade kavramsal bir tartışma yürütmüştür. Özakman ise konukseverliği kendisiyle çatışmalı halde ele aldığı kan davası töresiyle ele almıştır. Hangi kuramın daha yetkin olduğunu görebilmek adına, Derrida'nın kuramı Özakman'ın oyununa uyarlanmaya çalışılmış ve koşulsuz konukseverlik kavramının uygulanabilir olmadığı gibi kuramsal olarak da yalnızca ve yalnızca konuk olunanın faydasını gözetecek nitelikte olduğu görülmüştür. Bu nedenle, Özakman'ın Töre adlı oyununun hem sorumluluk ve konukseverlik kavramlarının ne olduğunu açıklamakta daha yetkin olduğu hem de kendi başına Derrida'nın kuramına eleştiri niteliği taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Bağır, T. (2002). 1970 Sonrası Çağdaş Türk Tiyatrosunda Çatışma Yaratan Bir Unsur Olarak Töre. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 13(13). [CrossRef]
- Bernstein, J. R. (2006). Derrida: The Aporia of Forgiveness? *Contellations*, 13(3), 394–406.
- Caputo, D. J. (2014). *Derrida and The Trace of Religion, A Companion to Derrida in*, pp. 464–480, Edited by Zeynep Direk and Leonard Lawlor, UK: Wiley Blackwell.
- Custer, O. (2014). *A Certain Truth: Derrida's Transformation of the Kantian Heritage, A Companion to Derrida içinde*, pp. 42–57. Edited by Zeynep Direk and Leonard Lawlor, UK: Wiley Blackwell.
- Derrida, J. (1993). *Aporias*. Trans. Thomas Dutoit, ed. Werner Hamacher & David. E. Wellbery. Stanford, California: Stanford University Press.
- Derrida, J. (1996). *The Gift of Death*, trans. David Mills. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, J. (2000). "Step of Hospitality/ No Hospitality", *Of Hospitality*, trans. Rachel Bowlby, Standford, California: Standford University Press.
- Derrida, J. (2001). *On Cosmopolitanism and Forgiveness*, trans. Mark Dooley & Michael Hughes, London: Routledge.
- Derrida, J. (2004a). *Positions, Alan Bass (translated)*, London-New York: Continuum.
- Derrida, J. (2004b). Teoriyi İzlemek, M. Payne & J. Schad (Ed.), *Teoriden Sonra Hayat* içinde, sayı: 47-48. (s. 1-52). (E. Kılıç, Çev.). Agora.
- Derrida, J. (2006a). Otoimmünite: Gerçek ve Simgesel İntiharlar, Cogito- Derrida: *Yaşamı Yeniden Düşünürken* içinde, sayı: 47-48. (s. 37-60). (E. Barca, Çev.). Agora.
- Derrida, J. (2006b). Şiddet ve Metafizik, Cogito- Derrida: *Yaşamı Yeniden Düşünürken* içinde, sayı: 47-48. (s. 62-160). (Z. Direk, Çev.). Agora.
- Derrida, J. (2010). Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli. *Şiddetin Eleştirisi Üzerine içinde*, s. 43–133, Hazırlayan: Aykut Çelebi, Çev. Zeynep Direk, Metis.
- Derrida, J. (2012). *Konukseverlik(-er-/-mez-)/lik*. Jacques Derrida ile Birlikte Pera Peras Poros, çev. Ferda Keskin, Önay Sözer, Türkiye İş Bankası.
- Direk, Z. (2012). Konukseverliğin Düşüncesi. *Defter*, 31, 11–36.
- Kant, I. (1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. çev. Yavuz Abadan & Seha L. Meray. SBF Yayınları, Ajans Türk Matbaası.
- Laclau, E. (2016). Yapıbozum, Pragmatizm, Hegemonya. *Yapıbozum ve Pragmatizm içinde*, s. 79–109, Der. Chantal Mouffe, İletişim Yayınları.
- Levinas, E. (2010). *Sonsuza Tanıklık*. Hazırlayan Zeynep Direk, Metis Yayınları.
- Mouffe, C. (2016). Yapıbozum, Pragmatizm ve Demokrasinin Siyaseti, *Yapıbozum ve Pragmatizm içinde*, s. 7–20, Der. Chantal Mouffe, İletişim Yayınları.
- Nutku, Ö. (1999). *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*. (1.Basım). Özgür Yayınları.
- Özakman, T. (2002). *Toplu Oyunları 1. Töre*, Mitos Boyut Yayınları.
- Özşener, F. (2010). *Dramatik Metinde Motif Kullanımı*. [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi. <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/9602/293239.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Sipahioğlu, Z. S. (2019). *Turgut Özakman Yaşamı ve Yapıtlarında Toplumsal Sorunlar*. Pegem Akademi: 1. Baskı, Ağustos.
- Spivak, G. C. (1997). "Translator's Preface", *Of Grammatology*. Jacques Derrida, Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Wolfreys, J. (2007). *Derrida: A Guide For the Perplexed*. Continuum Pub.
- Yüksel, A. (1992). *Turgut Özakman'ı Oyun Yazarlığının İkinci Dönemi*. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 9(9), 123–142. [CrossRef]

Structured Abstract

*The aim of this paper is to deal with the problem of what the concepts of responsibility and hospitality are in the context of Derrida and Özakman's theories. While Derrida deals with these two concepts on the axis of being possible/impossible, conditional/unconditional, Özakman evaluates them as possible and conditional. Derrida's research is theoretical and acts on an etymological basis. Derrida examines the concepts of responsibility on the basis of the possible/impossible aporia. Although every decision to be taken due to responsibility has to act according to the limited/finite memory and context, it also tends toward the unlimited/infinite. Considering the limited/unlimited, finite/infinite axis, being able to talk about the responsibility of a decision requires both adherence to the rule and demanding to act independently of the rule. Therefore, for Derrida, any responsible attitude is also irresponsible. The concept of hospitality, which is shaped during the decision made on the basis of responsibility, is evaluated as conditional/unconditional. According to Derrida, conditional hospitality refers to a kind of contract and therefore cannot be considered as hospitality. As for unconditional hospitality, it is not possible for the host to set rules for the guest, as he demands that the guest be unknown. Özakman, on the other hand, deals with these two concepts as possible and conditional by staging them in a literary text rather than dealing with them in a theoretical research. Özakman compares two families who have vendetta in the play *Töre* (Custom). In the play, the necessity of the vendetta and the law of hospitality are brought into conflict and the decision phase is opened to questioning. In this conflict situation, hospitality has made the declaration of abandoning the vendetta mandatory. When we try to apply the requirements of Derrida's unconditional hospitality in Özakman's play, we not only see that the relevant unconditionalness is impossible, but we also understand that the claim of unconditional hospitality is only a design for the benefit of the guest. When we try to apply the requirements of Derrida's unconditional hospitality in Özakman's play, we not only see that the relevant unconditional state is impossible, but we also understand that the claim of unconditional hospitality is only a design for the benefit of the host. As a result, it will be argued that Özakman's approach is more competent in terms of applicability and in itself is a criticism of Derrida's theory.*